

15. Основной Закон Града Ватикан (7 июня 1929 года). URL: <http://vaticanstate.ru/osnovnoj-zakon-gosudarstva-grada-vatikan-7-iyunya-1929-goda/#sthash.gyI9Srh6.dpuf> (дата звернення: 29.04.2018).
16. Моїсеєнко С. Конституція міста-держави Ватикан від 26 листопада 2000 року: історичні та правові аспекти. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Харків. 2005. Вип. 29. С. 252–257.
17. Ustawa zasadnicza państwa miasto Watykan oraz inne akty ustrojowe / Wstęp, wybór i tłumaczenie Franciszek Longchamps de Berier i Marek Zubik. – Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2008. 112 s.
18. Отрош М. Статус Святого Престолу у міжнародному праві. Одеса : Фенікс, 2014. 242 с.
19. Acta Apostolicae Sedis. URL: http://www.vatican.va/archive/aas/index_sp.htm (дата звернення: 08.05.2018).
20. Alberigo G. A Brief History of Vatican II / Transl. by M. Sherry. New York: Orbis Books, 2006. 20 p.
21. Основной Закон Государства Града Ватикан (26 ноября 2000 г.). URL: <http://vaticanstate.ru/osnovnoj-zakon-gosudarstva-grada-vatikan-26-noyabrya-2000-goda/#sthash.wR3oJkC.dpuf> (дата звернення: 01.05.2018).
22. Sarais A. Le fonti del diritto vaticano. URL: http://www.ascait.org/index.php?option=com_content&view=article&id=133:alessio-sarais2&catid=914&Itemid=131 (дата звернення: 27.04.2018).

*Кельман Михайло Степанович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та філософії права
ННПП НУ «Львівська політехніка»
Кельман Лідія Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
ЛДУВС МВС України
Коваль Наталія Тарасівна,
аспірант Університету Короля Данила*

ОБ’ЄКТИВНА СТОРОНА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Коли йдеться про об’єктивну сторону у правовій державі, то перш за все слід констатувати, що її аналіз виявляється не простим через відсутність чіткого уявлення про те, що взагалі характеризує правозастосовну діяльність в її зовнішньому виразі.

Слід зазначити, що про зміст об’єктивної сторони правозастосування поки що не сформовано єдиної думки науковців. Так, С. Бобровник вважає, що це

поняття відображає інтегральні ознаки і властивості сукупної діяльності більшості осіб, які беруть участь у правозастосуванні у тій чи іншій соціально-правовій якості [1, с. 45]. Натомість І. Бондаренко переконує, що об'єктивна сторона правозастосування складається з двох елементів – динамічного і результативного. Динамічний утворюють активні дії уповноваженого суб'єкта від моменту виявлення ним юридичного факту (або ознак юридичного складу) до моменту припинення дій, що становлять зміст правозастосовної діяльності. А результативний – це кінцевий результат дій суб'єкта правозастосування, виражений у відповідному стані суспільних відносин [2, с. 78]. В. Борденюк дотримується точки зору, згідно з якою об'єкт правозастосування «створюється з юридично значущих дій (встановлення складу юридичних фактів, пошук норм права і співмірність фактичної поведінки з приписами правової норми, пошук доказів, збір необхідних юридично значущих документів тощо)» [3, с. 29].

Однак цю позицію вченого не можна підтримувати оскільки об'єктивна сторона правозастосування у запропонованому розумінні фактично зводиться до змісту правових відносин, що не зовсім коректно. Складно погодитися з думкою І. Бондаренко, адже кінцевий результат дій суб'єкта правозастосування, представлений відповідним станом суспільних відносин, не охоплюється безпосередньо самим змістом застосування права. Не з усіма силами, С. Бобровник, можна погодитися зокрема, де стосується того, що об'єктивна сторона правозастосування може бути зведена до юридично значущих дій. На наше переконання, про об'єктивну сторону правозастосування необхідно вести мову як про систему правозастосовних актів, включаючи до числа останніх акти – дії й акти – рішення.

Якщо характеризувати систему правових актів з огляду на специфіку у правовій державі, то зрештою, слід врахувати, що із зовнішньої, об'єктивної сторони правова держава постає як специфічна структура з певною технікою управління. Відповідно, особливості об'єктивної сторони правозастосування у правовій державі знаходить вираз у специфіці техніки правозастосування.

Той факт, що доводиться пов'язувати об'єктивну сторону правозастосування специфікою техніки правозастосовної діяльності, підтверджується наступним. Сам зміст юридично значущих актів, які утворюють об'єктивну сторону правозастосовної діяльності, назагал є універсальним. У правовій державі, як і у не правовій правозастосування передбачає здійснення дій з пошуку, фіксації і дослідження об'єктів, які несуть у собі юридично значущу інформацію. Пошук суб'єктів, наділених такою інформацією; відкриття офіційних джерел норм, які належить застосовувати; перевірку їх актуальності і достовірності; створення підсумкового правозастосовного акта і доведення його змісту до відома зацікавлених осіб і т. п. усе охоплює цей процес. Проте інструментарій, прийоми і методи, які використовуються у підготовці правозастосовних документів, міняються, що зрештою і дає підставу вести мову про правовий характер діяльності.

Питання про сутність і зміст правозастосовної техніки, на думку Д. Бочарова, не отримує у правовій науці однозначного вирішення [3; 4, с. 34], що зумовлюється відсутністю погодженого трактування сутності й змісту

юридичної техніки як більш загального поняття. Саме на це вказує К. Бриль [5, с. 123], посилаючись на потребу дослідження будь-яких засобів, які використовуються суб'єктом правозастосування при веденні значущих у правовому плані дій та операцій. Тож до числа засобів правозастосовної діяльності слід віднести як її інструментарій, так і використані технології. З однієї сторони, таке розуміння повністю узгоджується з цілком обґрунтованим ширшим розумінням правових засобів, з іншої-дозволяє розглянути об'єктивну сторону правозастосування у правовій державі одночасно з огляду на використовуваний інструментарій і організаційно-операційну її специфіку.

Доцільність засобів, прийомів і методів правової діяльності визначається їх здатністю забезпечити досягнення мети правозастосування і вирішення його завдань. Оскільки поряд із загальними і частковими завданнями, що мають універсальний характер, перед суб'єктом правозастосування у правовій державі стоїть низка спеціальних завдань, пов'язаних з забезпеченням реалізації вимог, які ставляться до правозастосування, критерії доцільності змінюються. Проблема залучення засобів, прийомів і методів правозастосовної діяльності у юридичній науці отримала наукове вирішення лише у застосуванні до такого її аспекту, як встановлення фактичних обставин справи (доказування). При цьому загально визнаним є те, що критерієм долучення засобів доказування визнає їх передбачуваність нормами закону, відповідність таким нормам [6, с. 67]. Схожа передбачуваність повною мірою пояснюється тим, що саме законність розглядається як основна вимога до правозастосовної діяльності. Визнання вимоги законності фундаментальною, базовою передбачає, що цей критерій апіорі застосовується як основний і при оцінці допуску інструментарію прийомів і методів вирішення будь-яких інших загальних завдань, окрім повного встановлення фактичних обставин справи.

Оскільки перетворення правозастосування в елемент механізму функціонування правової держави передбачає зміну вимог, які застосовуються до правозастосовної діяльності, зміст критеріїв допущення суттєвим чином міняється. Власне у правовій державі всі вимоги є рівно знаними, кожна з них стає самостійним критерієм оцінки.

По-перше, зміна системи критеріїв діяльності теоретично має потягнути за собою розширення системи інструментарію і методів правозастосовної техніки за рахунок залучення до неї засобів необхідних для вирішення спеціальних завдань.

По-друге, поява нових критеріїв допустимості передбачає звуження кола засобів, вилученням з кола такого інструментарію, цілком не забороненого, але несправедливого, не гуманного і т. д. Звісно, оскільки основою правової держави виступає правове за своїм характером законодавство, ситуації, коли одні і ті ж інструменти, прийоми і методи є легальними за своїми ознаками, виявляються нелегальними або ж становлять виняток, не можуть визнаватися типовими. Проте слід мати на увазі, що делегування тих або інших засобів можлива і з цілком природних причин. До таких, зокрема, можна віднести зміну правової дійсності, що обумовлює розвиток соціальних уявлень про зміст справедливості, гуманізму та інших вимог, що ставляться до

правозастосування.

По-третє, ускладненість критеріїв допустимості інструментарію, прийомів і методів правозастосовної діяльності здатне набути відповідних проблем, які пов'язані з виникненням об'єктивних труднощів при вирішенні питання про можливість використання тих чи інших засобів.

Потім необхідно, на наше переконання, розглянути безпосередньо зміст техніки правозастосовної діяльності у правовій державі, визначивши, наскільки передбачувані тенденції зміни її об'єктивної сторони справді, мають місце.

Аналіз традиційно використовуваних засобів-інструментарію з огляду на те, наскільки вони представлені в об'єктивній стороні правозастосовної діяльності свідчать про наступне:

По-перше, всі перераховані види засобів застосовуються на практиці, їх використання саме по собі не суперечить ні одній з вимог; до того ж, надаються для вирішення спеціальних завдань правозастосування у правовій державі; зокрема, забезпечення правової передбачуваності правозастосовних актів здійснюється у тому числі за рахунок активного використання засобів комунікації та юридичного пізнання, а вимоги недопущення обмеження правомірної активності учасників правозастосовного провадження реалізуються за рахунок використання в особливому співставленні засобів пізнання, спеціальних юридичних засобів стимулювання.

По-друге, оскільки традиційно використані засоби інструментарію виявляються доцільними, у тому числі із огляду на здатність забезпечити вирішення спеціальних завдань застосування права, та будь-якого принципово нового інструментарію правозастосовної діяльності у правовій державі не з'являється.

Із висновку встановлення вимог щодо дотримання гуманізму і права законності суттєво звужується сфера допустимого примусового впливу.

На наш погляд, якщо розглядати правозастосовні технології як засоби правозастосовної техніки, що дозволяє дати організаційно-операційну характеристику об'єктивної сторони застосування права, то до їх числа слід віднести прийоми і методи правозастосовної діяльності.

Прийоми і методи правозастосовної діяльності представлені прийомами і методами пошуку, фіксації і дослідження фактичних обставин справи, що мають правове значення; прийомами і методами правової кваліфікації, у тому числі прийомами вирішення правових колізій і подолання прогалів у праві; прийомами і методами тлумачення правових норм; прийомами і методами юридичної аргументації; прийомами і методами словесної організації юридичних висловлювань, у тому числі прийомами формулювання правозастосовних рішень; прийомами і методами створення і оформлення правозастосовних актів; прийомами і методами контролю над процесом і результатами правозастосовної діяльності.

Так, наприклад, прийом тлумачення набуває обов'язкового значення, використовується поза залежністю від того, які ще прийоми і методи тлумачення використовує суб'єкт правозастосування. Ця обставина визначається визнанням того, що «законодавчий акт вочевидь є доцільним і

служить відповідній меті» [7, с. 77].

Більш ширше використовується метод звернення до неписаних джерел права – загальним принципам права, правовим звичаям. У сфері приватного права таке звернення взагалі стає для суб'єкта правозастосування нормою поведінки, тут «суддя не може орієнтуватися виключно на нормативний акт... з необхідністю виходить з достатньо широкого кола спеціальних регуляторів, які визначають стихійний порядок» [8, с. 13].

Значно ширше застосування знаходить у правозастосовній діяльності у правовій державі метод самоконтролю, що пов'язане з необхідністю забезпечення втілення у правозастосовних діях і рішеннях ширшого спектру вимог, що ставляться.

При цьому йдеться як про одиночні прийоми і методи, які належать до зазначених вище груп, так і про появу принципово нових видів прийомів і методів правозастосовної діяльності [9, с. 89; 10, с. 99].

Суттєве ускладнення розвитку системи засобів правозастосовної діяльності має місце, перш за все, внаслідок того, що суттєво ускладнюється вирішення питання про допустимість конкретного інструментарію і технологій. По-перше, в умовах принципової неформалізованості вимог оцінки з огляду на відповідність їм не можна досягти абсолютної результативності. По-друге, критерії допустимості виявляються складно, з'ясованими, точність оцінки прямо залежна від того, наскільки адекватно початковому змісту розуміє їх суб'єкт правозастосування, а відповідно від того, наскільки його правосвідомість готова сприйняти і осмислити ідеали правової держави. По-третє, критерії допустимості виявляються надзвичайно рухомими, будь-які зміни соціальних уявлень можуть призвести до переоцінювання конкретних засобів.

Слід мати на увазі, що вимоги, які ставляться до правозастосування у правовій державі є рівнозначними. Оскільки за цих умов нема можливості виокремити єдиний критерій, який має вирішальне значення у вірогідному виникненні ситуацій, в яких з метою реалізації однієї з вимог виявиться доцільним використання таких засобів, то з огляду на іншу вимогу (або інші вимоги) вони будуть недопустимими.

Наприклад, обумовлена необхідністю реалізації вимога гуманізму відмова від застосування заходів процесуального примусу може призвести до порушення стану правової передбачуваності. А застосування заходів процесуального примусу, яке обумовлено необхідністю реалізації вимоги правозабезпечувальної спрямованості правозастосовної діяльності, навпаки може призвести до обмеження правової активності учасників правозастосовного провадження, приводячи цим самим до порушення відповідної вимоги.

Отже, з об'єктивної сторони правозастосування, у тому числі й у правовій державі, постає складна система правозастосовних актів. До їх числа мають бути включені і акти-дії і акти-рішення. При цьому специфічність конфігурації об'єктивної сторони правозастосування у правовій державі визначається суттєвою трансформацією використання суб'єктом правозастосування

інструментарію, прийомів і методів, тобто техніки правозастосовних актів. Своєрідність системи правозастосовних засобів у правовій державі обумовлюється трансформацією критеріїв доцільності і допустимості використання таких засобів. Модифікація критеріїв допустимості визначається модернізацією змісту і структури системи вимог. Критерії доцільності змінюються внаслідок виникнення нових спеціальних завдань. Найбільш суттєво змінюється зміст саме прийомів і методів діяльності, а зміна критеріїв доцільності і допустимості тягне за собою ускладнення системи інструментарію, прийомів і методів правозастосовної діяльності, вносить в її розвиток елементи суперечностей та дезінтеграції.

Список використаних джерел

1. Бобровник С. В., Богінич О. Л. Система законодавства України: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія. Київ : Наукова думка, 1994. 124 с.
2. Бондаренко І. С. Оптимізація владно-управлінських відносин в умовах реформування політичної системи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 25.00.02. Київ, 2010. 208 с.
3. Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2007. 567 с.
4. Бочаров Д. О. Правозастосовча діяльність: поняття, функції та форми : проблемні лекції. Дніпропетровськ : АМСУ, 2006. 73 с.
5. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 213 с.
6. Василюк С. Правотворча і правозастосовча діяльність: їх діалектична єдність. *Право України*. Київ, 1996. № 10. С. 48–54.
7. Васильковський Е. В. Руководство к толкованию и применению законов : для начинающих юристов. Москва : Юрид. бюро «ГОРОДЕЦ», 1997. 128 с.
8. Гусарев С. Нормативні принципи юридичної практичної діяльності. *Право України*. Київ, 2005. № 9. С. 22–24.
9. Декарт Р. Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках. *Сочинения* : в 2 т. Москва : Мысль, 1989–1989. Т. 1. 1989. С. 250–296.
10. Алексеев С. С. Теория права. Москва : БЕК, 1995. 320 с.